

مسجد

(راه‌های بسط کاربری و ارتقای جایگاه)

نویسنده

زهرآ قربان‌زاده سوار



سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

فهرست مطالب

۱۱		سخن ناشر
۱۳		مقدمه
۱۷		فصل اول - کلیات
۴۱		فصل دوم - مبانی و چارچوب نظری
۸۱		فصل سوم - روش‌شناسی
۱۰۱		فصل چهارم - جایگاه مسجد در اسلام
۱۱۷		فصل پنجم - کارکردهای مسجد (در صدر اسلام و دوران معاصر)
۱۳۵		فصل ششم - یافته‌های تحقیق
۱۴۳		فصل هفتم - تحلیل یافته‌ها
۱۸۵		فصل هشتم - راهکارها
۲۱۵		منابع و مأخذ

سخن ناشر

هیئتک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ آن جامعه است. اساساً فرهنگ هر جامعه، هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد. با الحراف فرهنگ، هرچند جامعه از بعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قوت‌مند و قوی باشد، ولی پوچ و میان‌بوی است. اگر فرهنگ جامعه‌ای وابسته و مرتزقی از فرهنگ غروب باشد، ناچار دیگر ابعاد آن جامعه به جانب مخالف گرایش پیدا می‌کند و بالاخره در آن مستحکام می‌شود و موجودیت خود را در تمام ابعاد از دست می‌دهد. (امام خمینی زه، صحیفه نور، ج ۱۵، ۱۶).

رشد و توسعه اقتصادی یا سیاسی بدون توجه به ارزش‌های والای فرهنگی می‌تواند موجبات سستی و اعوجاج در اصول اعتقادی و ملی جامعه را فراهم آورد. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات با انجام تحقیقات و پروژه‌های پژوهشی و نیز برگزاری نشست‌های علمی با اصحاب علم و فرهنگ و ارائه نتایج حاصل در قالب «گزارش پژوهش» یا «کتاب»، تلاش خود را مصروف گسترش ارزش‌های اصیل فرهنگی می‌کند. امید است با بهره‌گیری از توان علمی پژوهشگران بتوان گام مؤثری در برنامه‌ریزی جامع توسعه کشور برداشت.

اثر حاضر، نتیجه پژوهشی است با عنوان «مسجد؛ راه‌های بسط کاربری و ارتقای جایگاه» که توسط زهرا قربانزاده سوار با نظارت دکتر علی سروری مجد انجام شده و در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد.

مقدمه

در نظام ارتباطی اسلام، جایگاه مسجد بسیار بالاست. مسجد به عنوان واسطه ارتباطات میان مسلمانان در نظر گرفته شده است. آنچه از آموزه‌های دین اسلام و سیره ائمه معصومین، برداشت می‌شود نیز مؤید همین مدعاست.

با نگرشی اجمالی به تاریخ مساجد درمی‌یابیم که مساجد تنها برای ادای فرائض دینی نبوده، بلکه علاوه بر پایگاه تجمع طبقات گوناگون اجتماع برای ادای وظایف شرعی و دینی، همواره پایگاهی برای استفاده‌های علمی، فرهنگی، آموزشی و... برای جوانان بوده است و همان‌گونه که مساجد محل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و شروع بسیاری از حرکت‌های اسلامی و نهضت‌ها بوده است، در مقابل، روزی که ارتباط با دین و مساجد ضعیف یا قطع شده، ضعف و ناتوانی و شکست را برای ملت‌ها به دنبال داشته است (فجری، ۱۳۸۳).

حضرت امام خمینی (ره) نیز با توجه به نقش مهم مسجد در ابعاد عبادی - سیاسی، نظامی و اجتماعی، وظیفه امام جماعت را بسیار گسترده‌تر از یک نماز جماعت

می‌دانستند و لزوم شایستگی و احراز صلاحیت امام جماعت را مورد تأکید قرار می‌دادند و بر این مسئله تأکید داشتند که استقامت هر مسجد و اهل مسجد بستگی به امام جماعت آن دارد، چراکه گناه عدم شایستگی او، موجب انحراف و دوری جماعتی از مسلمین از مسیر حق می‌شود. آن فقید فرزانه می‌فرمودند:

«استقامت هر مسجدی و اهل هر مسجد به عهده امام مسجد است. گوینده‌ها باید مستقیم باشند تا بتوانند مستقیم کنند. ائمه جماعات باید مستقیم باشند تا بتوانند مستقیم کنند دیگران را.» (صحیفه نور، ج ۹: ۷۹۳).

و در سخنی دیگر می‌فرماید:

مسجد مرکز تبلیغ است، در صدر اسلام از همین مسجدها جیش‌ها، ارتش‌ها راه می‌افتاده، مرکز تبلیغ احکام سیاسی - اسلامی بوده، هر وقت یک گرفتاری را طرح می‌کردند صدا می‌کردند: «الصلوة مع الجماعة» اجتماع می‌کردند، این گرفتاری را طرح می‌کردند، صحبت‌ها را می‌کردند، مسجد مرکز اجتماع سیاسی است. اجتماعات خود را هر چه بیشتر در مساجد، محافل و فضاهای باز عمومی برپا نمایند (همان ج ۹: ۶۳۱).

در گذشته مسجد کارکردهای وسیع‌تری داشت اما امروزه در اثر ایجاد تغییرات در حوزه‌های مختلف، برخی کارکردهای گذشته خود را از دست داده است، مضاف بر این، به نظر می‌رسد مساجد علاوه بر کارکردها و کاربری‌های فعلی بر اساس نیازهای روز، کاربری‌های احتمالی هم می‌توانند داشته باشند و گاهی بسط برخی از کاربری‌ها نیازمند گسترش فضای فیزیکی مسجد و استفاده از نیروهای متخصص می‌باشد و برای تحقق این امر می‌بایست نحوه مدیریت مسجد و نیاز آن به تشکیلات رسمی و تأمین هزینه‌های مالی مورد بررسی قرار گیرد.

کثرت مساجد در ایران و پایگاه دینی بودن آن‌ها، عبادت شمرده شدن این نوع فعالیت‌ها در قالب مسجد از طرف دین و مؤمنان، وجود آمادگی در اغلب افراد جامعه برای انجام امور داوطلبانه در مسجد، ملجأ و مأمن بودن مسجد برای مردم، نقش مسجد در افزایش همبستگی و تعلق افراد به اجتماعات محله‌ای، نقش مسجد در توزیع مجدد ثروت از طریق کارهای عام‌المنفعه و مکانی برای انتقال آگاهی‌های ضروری به اقشار مختلف مردم، ظرفیت‌های ارزشمندی هستند که می‌توان از آن استفاده مطلوب‌تری کرد.

با توجه به مباحث فوق، پژوهش حاضر با هدف بررسی راهکارهای بسط کاربری مساجد صورت گرفت. این پژوهش که سعی شده در آن به کلیه امور مربوط به بسط کاربری مساجد در حد توان اشاره کند، در هشت فصل تدوین گردیده است:

فصل اول شامل بحث و کلیات تحقیق اعم از بیان مسئله، اهمیت، ضرورت، اهداف، سؤالات، تعریف نظری مفاهیم و پیشینه تحقیق است که به بیان اجمالی تحقیقاتی که در گذشته انجام گرفته، می‌پردازد.

در فصل دوم نظریات مرتبط با موضوع پژوهش، مورد بررسی قرار گرفتند. از آنجا که مسجد از ابتکارات دین اسلام می‌باشد، شاخص‌های استخراج شده از متون دینی مورد بررسی قرار می‌گیرد و در خصوص بسط کاربری مساجد، تئوری از پیش تعیین شده‌ای وجود ندارد تا در قالب آن به تمام مؤلفه‌ها اشاره شده باشد، از این جهت با دشواری‌هایی روبه‌رو بودیم و سعی نمودیم با در نظر گرفتن تمام جوانب و براساس مطالعات میدانی صورت گرفته و فرضیه‌های مطرح از دو دسته دیدگاه‌های کلان‌نگر و خرد بهره بگیریم در نهایت چارچوب نظری پژوهش فوق از تلفیق دیدگاه اسلام در مورد مسجد و دیدگاه‌های تالکوت پارسونز، آگ برن و کف نیم، بروس کوئن، هانری فایول و لوتر گولیک، باکلی،

گوئل کهن، لئون فستینگر، آبراهام مازلو، رلف، ستر و آلبرکامو تشکیل شد.

فصل سوم به مباحث مربوط به روش‌شناسی، تعاریف مقولات پژوهش، جامعه آماری و ... پرداخته شده است.

فصل چهارم به بررسی جایگاه مسجد در اسلام پرداخته است و سعی شده تمام آیات و روایات موجود در این زمینه بررسی شده و شاخص‌های لازم استخراج شود.

فصل پنجم به بیان کارکردهای مسجد در صدر اسلام و دروان معاصر پرداخته است. البته این فصل و فصل قبلی از لحاظ تقدم انجام قبل از سایر بخش‌ها انجام شده، اما به دلیل رعایت عرف علمی موجود در این بخش‌ها، ذکر گردیده است.

فصل ششم به بیان یافته‌های تحقیق می‌پردازد. یافته‌هایی که از طریق روش میدانی و مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته با مدیران کانون‌های موفق مساجد قم و مسئولان مرتبط با امور مساجد کشور و صاحب‌نظران علوم انسانی، به‌ویژه علوم اجتماعی کسب شده است.

متن‌های مربوط به مصاحبه با مسئولان، صاحب‌نظران و مدیران محترم کانون‌ها پس از انجام مراحل پیاده‌سازی، نگارش و ویرایش با ذکر تمام نکات ارزنده نهفته در آن، در این بخش گنجانده شد، اما به دلیل محورهای متعدد و بالطبع حجم بالای پژوهش و دستور مسئولان محترم پژوهش مبنی بر کاهش صفحات در اصلاحات نهایی حذف گردید. اما خلاصه‌ی بیانات این بزرگواران در فصل هفتم ذکر گردیده است.

در صورتیکه پژوهشگران نیاز به متن‌های مصاحبه داشتند می‌توانند از طریق ایمیل ارتباط برقرار کنند.^۱

فصل هفتم به تحلیل اطلاعات موجود و بررسی فرضیه‌های تحقیق می‌پردازد.

فصل هشتم به بیان راهکارها، دستاوردها و پیشنهاد‌های پژوهش پرداخته است.